
OTVORENO PISMO 138 MUSLIMANSKIH TEOLOGA KRŠĆANSKIM POGLAVARIMA¹

Mato Zovkić, Sarajevo

Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu
e-mail: mato.zovkic@lsinter.net

UDK: 261.8 : [28 :297]
Pregledni znanstveni rad
Primljeno 6/2009.

Sažetak

Pismu 138 muslimanskih poglavara i znanstvenika od 13. listopada 2007. papi Benediktu XVI. i drugim kršćanskim poglavarima prethodila su tri dokumenta u kojima su jordanski kralj Abdulah II. i neki muslimanski znanstvenici kao podlogu dijalogu između muslimana i kršćana nagoviještali ljubav prema Bogu i bližnjemu; jedan je iz 2004., drugi iz 2005., a treći je dokument Pismo 38 znanstvenika od 25. rujna 2006. Papi u povodu njegova govora u Regensburgu. Pismo 138 polazi od propisa Kur'ana u 3,64 o podložnosti Bogu te u 2,256 o zabrani nasilja u vjeri i od Muhamedove izreke: "Nitko od vas neće biti istinski vjernik dok ne bude želio svome bratu ono što želi samome sebi." Navode niz kuranskih citata o potrebi ljubavi prema Bogu, koja se pokazuje u bezrezervnoj podložnosti Stvoritelju i eshatonskom Sucu te pomaganju siromasima i svima u potrebi. Vide u tim odredbama sličnost s Isusovim odgovorom na pitanje o najvećoj zapovijedi i zovu kršćane na dijalog radi podupiranja pune religijske slobode u današnjem svijetu, ljudskih prava i izgradnje međunarodnog mira. Autor navodi odgovore pojedinaca i institucija anglikanaca, protestanata, pravoslavaca i katolika. Posebno se zaustavlja na prvome katoličko-muslimanskom seminaru održanom u Rimu od 4. do 6. studenog 2008., na kojem je utemeljen Katoličko-muslimanski forum, a sudionici su se obvezali na daljnju suradnju. Papa ih je u audijenciji podsjetio kako se može surađivati temeljem zlatnog pravila, premda nam se razilaze teološka obrazloženja te univerzalne etičke norme. Autor vidi u Pismu i dosadašnjim odgovorima kršćana nov impuls dijalogu i suradnji.

Ključne riječi: ljubav prema Bogu i bližnjemu, Kur'an, Evanđelje, Muhamed, Isus, muslimani i kršćani, mir u svijetu, ljudska prava.

---

¹ Priređeno kao jedno od osam izlaganja na konferenciji "Kršćansko-muslimanski odnosi" na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu u povodu programskog boravka Hansa Künga u Sarajevu 14. i 15. svibnja 2009.

Potpisnici svojim otvorenim pismom od 13. listopada 2007. ponajprije zovu na dijalog muslimana i kršćana, temeljen na dužnosti ljubavi prema Bogu i bližnjemu. Kršćanski partneri tako su ih razumjeli i trude se pozitivno odgovoriti na njihovu inicijativu.² Izvornik Pisma sastavljen je na engleskom i postavljen na portal www.acommonword.com, a poslije je preveden na arapski i druge velike jezike. S imenima 38 kršćanskih poglavara kojima je upućeno i 138 potpisnika te 23 bilješke obuhvaća 26 stranica formata A-4; od toga je 1 stranica popis naslovnika, 15 stranica sam tekst, 4 stranice bilježaka i 6 stranica popis potpisnika s njihovim službama i mjestima djelovanja. Na temelju citata iz Kur'ana 3,64 dali su mu engleski naslov "A Common Word between Us and You – Zajednička riječ između nas i vas". Oni ljubav prema Bogu izvode iz Božje jedincatosti i dužnosti vjernika da se Bogu podlažu (3,64), a ljubav prema bližnjemu iz nauka Kur'ana da u vjeri nema prisile (2,265). U uvodnom sažetku ističu da su "pravda i sloboda neotklonjivi sastavni dio ljubavi prema bližnjemu". Zato ovaj važan dokument dijaloga želim predstaviti iz vida međureligijske suradnje, jer je prvotni cilj međureligijskog dijaloga uglavnom međusobno upoznavanje i otklanjanje predrasuda. Kršćani kao manjina u muslimanskim zemljama i muslimani kao manjina u zapadnim zemljama imaju potrebu pune religijske slobode, socijalne pravde i zaštite svojih ljudskih prava. Zato u dosadašnjem odjeku ovog dokumenta među muslimanima i kršćanima vidim novu priliku za međureligijsku suradnju.

IZDAVAČ I KONTEKST NASTANKA DOKUMENTA

Elektronički i tiskani oblik Pisma pokazuju da je nosilac autorskog prava *The Royal Aal al-Bayt Institut for Islamic Thought* u Amanu, u Jordanu.³ Taj Kraljevski institut Aal al-Bayt za islamsku misao objavio je 9. studenoga 2004. *Amman Message*, o međusobnom priznavanju različitih islamskih pravaca u vjeri iza kojega je stajao osobno kralj Abdulah Drugi⁴ U srpnju 2005. izdao

---

² Usp. Fr. Eissler (Hg): *Muslimische Einladung zum Dialog. Dokumentation zum Brief der 138 Gelehrten ("A Common Word")*, Evangelische Zentralstelle für Weltanschauungen, Berlin, 2009. Knjiga sadrži njemački prijevod engleskog izvornika Pisma, odgovor muslimanskih učenjaka skupljenih u Napulju 12.-23. listopada 2007. te 12 odgovora kršćanskih institucija i pojedinaca.

³ Usp. Fr. Eissler, "Einleitung", *Op. cit.*, str. 5-15.

⁴ Elektronički oblik na www.ammanmessage.com.

je sličnu poruku sljedbenicima abrahamskih religija (židovima, kršćanima i muslimanima) naslovljenu *Amman Interfaith Message*.⁵ Svrha ovog dokumenta jest umanjivanje napetosti među sljedbenicima monoteističkih religija i izgrađivanje međusobnog povjerenja. Autori dokumenta oslonili su se na kuranski tekst 3,64 pri pozivanju na suradnju: "Reci: 'O sljedbenici Knjige, dođite da se okupimo oko jedne riječi i nama i vama zajedničke: da se nikome osim Allahu ne klanjamo, da nikoga njemu ravnim ne smatramo i da jedni druge pored Allaha bogovima ne držimo!'" (prijevod Besima Korkuta). Među postojećim prijevodima kod nas postoje i drugačiji koji pokazuju nijanse značenja.⁶ Budući da se u sljedećem ajetu spominju Tevrat (Tora) i Indžil (Evandjelje) koji su objavljeni poslije Abrahama razvidno je da su "sljedbenici Knjige" židovi i kršćani. Autori su naglasili da oko 60 posto stanovnika svijeta čine muslimani i kršćani, što ih veže na traganje za mirom. Vjera u jednoga Boga, zatim podlaganje Bogu te ljubav i pravednost prema svim ljudima nazvani su središnjim vjerskim sadržajima židovstva, kršćanstva i islama. Uz to je jordanski kralj u rujnu 2005. na Katoličkom sveučilištu u Washingtonu D. C. držao predavanje u kojem je uz kuranski tekst 3,64 citirao Mk 12,29-31 o ljubavi prema Bogu i bližnjemu kao najvažnijim zapovijedima židovstva i kršćanstva. Na to će se pozivati Otvoreno pismo 138 iz 2007., ali će židovi biti prešućivani.

U međuvremenu se dogodilo pastoralno putovanje pape Benedikta XVI. u Njemačku za vrijeme kojega je 12. rujna 2006. u Regensburgu držao predavanje profesorima i studentima naslovljeno: "Vjera, razum i sveučilište – sjećanja i refleksije". Iz novinskih izvještaja znamo da pripravljeni tekst nije dao na konzultaciju svojim savjetnicima. Dva dana prije održavanja govora novinari su dobili tekst uz napomenu da ga ne smiju citirati prije održavanja, te su neki od njih ukazali Papinim neposrednim suradnicima na mogućnost da govor podigne veliku buru kod muslimana. Odgovor je glasio da je prekasno za ikakvo mijenjanje. Ilustrirajući svoju misao o potrebi međusobne otvorenosti razuma i vjere, Benedikt XVI. naveo je izjavu bizantinskog cara Manuela

⁵ Fr. Eissler, *Art. cit.*, str. 6., bilj. 5 navodi elektroničku adresu tog teksta.

⁶ Prijevod Enesa Karića: "Ti reci: 'O sljedbenici Knjige! Hodite k Riječi jednakož nama i vama: da nikome osim Allahu ne robujemo, da Mu nikoga ne pridružujemo i da jedni druge, osim Allaha, gospodarima ne uzimamo". M. Asad: *Poruka Kur'ana*, el-Kalem, Sarajevo, 2004., str. 74 tumači ovaj ajet: "Doslovno 'riječ koja je nepristrana između vas i nas'. Riječ *kelima* koja primarno znači 'riječ' ili 'izraz' često se koristi u filozofskom smislu da označi 'sud' ili 'načelo'."

II. Paleologa iz 1391. godine kako je Muhamed zapovjedio “širiti mačem vjeru koju je propovijedao” te da bi “bilo protivno Božjoj naravi ne djelovati razumski”.⁷ U nastavku je Papa govorio o tri faze dehelenizacije kršćanstva: reformacija s načelom *sola scriptura*, liberalna teologija 19. st. koja je tražila Isusa čistog čovjeka, suvremena inkulturacija koja uvažava iskustvo kulturnog pluralizma. Po njegovu uvjerenju, za dijalog kultura nužna je otvorenost razuma i vjere, jer je bit teologije u razumnosti vjere. Dok je Papa još bio na putu, muslimani Europe i svijeta uputili su oštre prosvjede. Papa je u kasnijem tumačenju pokušao ublažiti duhovnu štetu tumačeći da je to bilo samo navođenje teksta jednog autora iz 14. st., ne njegovo osobno mišljenje. U Sarajevu su reis dr. Mustafa Cerić i ondašnji dekan Fakulteta islamskih nauka dr. Enes Karić dali mudar osvrt, naglasivši da su bosanski muslimani slobodno prihvatili islam, trpjeli za svoju vjeru pod komunističkim režimom i odbacuju takvu insinuaciju o Muhamedu. Upozorili su ipak da ne bi bilo razborito organizirati nasilne prosvjede u Bosni i Hercegovini zbog ovog incidenta. Sjećamo se da prosvjeda nije bilo u smislu eventualnog bacanja kamenja na zgradu Apostolske nuncijature u Sarajevu.

Papa je pozvao 25. rujna 2006. veleposlanike muslimanskih zemalja u Rimu i predstavnike muslimanskih zajednica u Italiji želeći ojačati prijateljstvo i zajedništvo između Svete Stolice i muslimanskih zajednica u svijetu. Bio je pozvan i ambasador BiH pri Sv. Stolici, uz objašnjenje da su muslimani u ovoj zemlji relativna većina, ali ona ostaje sekularna država. U svom govoru Papa je riječima Drugoga vatikanskog sabora izrazio poštovanje prema muslimanima koji se “klanjaju jednome Bogu, živom i subzistentnom, milosrdnom i svemogućem, stvoritelju neba i zemlje, koji je ljudima govorio, i čijim se odredbama, makar i skrivenim, nastoje svim srcem podložiti”. U nastavku je istaknuo

---

⁷ Papa je govorio njemački. Služim se službenim prijevodom toga govora na vatikanskoj elektroničkoj adresi. Evo cijelih dviju napadnutih rečenica: “Without descending to details... he addresses his interlocutor with a startling brusqueness... saying: ‘Show me just what Mohammed brought that was new, and there you will find things only evil and inhuman, such as his command to spread by sword the faith he preached.’ . The emperor, after having expressed himself so forcefully, goes on to explain in detail the reasons why spreading the faith through violence is something unreasonable. Violence is incompatible with nature of God and the nature of soul. ‘God’ he says ‘is not pleased by blood – and not acting reasonably (*syn logō*) is contrary to God’s nature.” Hrvatski prijevod dijela govora donio je *Glas Koncila 2006.*, br. 39 (od 19. rujna 2006., str. 4-5. Tu je i službeno priopćenje kardinala Bertonea u povodu vala muslimanskih prosvjeda protiv Papina govora.

da čovječanstvo ima veliku potrebu za autentičnim dijalogom među religijama i kulturama, u duhu vjerničke suradnje, kako bismo zajedno nadilazili sve napetosti: "Vjerni učenju vlastitih religijskih tradicija, kršćani i muslimani trebaju naučiti zajedno raditi, kao što uostalom već čine u mnogim pothvatima, kako bi izbjegavali sve oblike netolerancije i suprotstavljali se svim manifestacijama nasilja; a mi vjerski poglavari i politički čelnici trebamo ih voditi u tom pravcu... Stoga nam pouke iz prošlosti pomažu da tražimo putove pomirenja, kako bismo živjeli poštujući identitet i slobodu svakog pojedinca, u vidu plodne suradnje na službu cijelom čovječanstvu."⁸ Završio je mišlju da dijalog nije beskonačno razgovaranje uz uživanje u međusobnom druženju, jer postupno treba prerasti u konkretne akcije suradnje radi zajedničkog dobra.

Kad se smirila bura oko Papina govora u Regensburgu, skupina od 38 muslimanskih učenjaka uputila mu je 12. listopada 2006. Otvoreno pismo, uljudno mu skrećući pozornost na dijelove njegova govora u Regensburgu koje smatraju krivim tumačenjem islama i ponizno prihvatila slabosti muslimanskih vladara i pojedinaca koje su se dogodile tokom povijesti u zemljama s većinom muslimanskih stanovnika.⁹

U Amanu je od 4. do 7. rujna 2007. održana konferencija u okviru koje je Murad Wilfried Hofmann održao izlaganje: "Differences between the Muslim and the Christian Concepts of Divine Love". Kao obraćenik na islam koji relativno dobro pozna kršćanstvo zaključio je da je u islamu neprimjereno govoriti o Božjoj ljubavi prema ljudima, a ispravnije je govoriti o Božjoj blagosti, sućuti, milosrđu, dobroti. Također ni ljubav prema bližnjemu ne izriče točno muslimanski stav, jer bi ispravnije bilo govoriti o "bratstvu". Ljubav prema neprijatelju bila bi nerealna i ljudski nedostiživa.¹⁰ Oni odbacuju Papino tumačenje povijesne pozadine kuranske izreke "Nema prisile u vjeri" (2,256). Također dovode u pitanje njegovo citiranje Ibn Hazma (umro 1069. god.), koji je samo rubni lik u islamskoj teološkoj tradiciji. Kritički se postavljaju prema izrazu "sveti rat", koji ne postoji u Kur'anu, te iznose islamska pravila za *pravedni rat*. Odlučno tvrde: "Zapovijed 'Nema prisile u

⁸ Izvorno govorio na engleskom. Tekst dostupan na vatikanskoj elektroničkoj adresi. Velik dio govora objavio *Glas Koncila* 2006., br. 40 (od 1. listopada 2006.), str. 1 i 5.

⁹ Engleski izvornik dobio sam ljubaznom uslugom djelatnica Papinskog vijeća za međureligijski dijalog 17. prosinca 2008. Dokument obuhvaća četiri stranice teksta plus dvije stranice imena i funkcija potpisnika.

¹⁰ Usp. Fr. Eissler, *Art. cit.*, str.7.

ujeri' znači sada ono što je značila onda. Sama činjenica da neka osoba nije musliman ili muslimanka nikada nije bila zakoniti *casus belli* prema islamskom Zakonu ili vjerovanju. Kao i u slučaju pravila o ratovanju, povijest pokazuje da su neki muslimani prekršili islamska načela o prisilnim obraćenjima i postupanju prema drugim vjerskim zajednicama, ali povijest također pokazuje da su oni ponajprije iznimka koja potvrđuje pravilo. Svakako se slažemo da se prisiljavanje drugih na vjeru – ako je to uopće istinski moguće – ne sviđa Bogu i da Bogu ne možemo ugoditi proljevanjem krvi” (str. 3). Sudjelovanjem na međureligijskim konferencijama i čitanjem djela o međureligijskom dijalogu ustanovio sam da svi volimo umanjivati prošle pogrješke pripadnika vlastite zajednice te uspoređivati svoje idealno stanje s konkretnim zloporabama kod “drugih”. Svi ponizno priznajemo da kao pojedinci grijeshimo, ali još nemamo teologiju prošlih grijeha ili zloporaba vlastite zajednice. Ova 38 muslimanska znanstvenika prihvaćaju Papina naknadna pojašnjenja njegova govora iz Regensburga. Oni također podsjećaju da kršćani i muslimani čine 55 posto svjetskog stanovništva te stoga trebaju pridonositi istinskom miru u svijetu: “Dijelimo Vašu želju za otvorenim i iskrenim dijalogom i uviđamo kako je dijalog važan u svijetu koji postaje sve povezaniji. Nadamo se da ćemo na tom iskrenom i otvorenom dijalogu i nadalje graditi mirne i prijateljske odnose koji se temelje na međusobnom poštivanju, pravdi i onome što je zajedničko u biti naše baštinjene abrahamske tradicije, osobito dvije najveće zapovijedi kod Marka 12,29-31” (str. 4). Misle na ljubav prema Bogu i bližnjemu, dvije zapovijedi koje je Isus proglasio najvažnijima te koje danas cijene židovi i muslimani. Među potpisnicima ovoga dokumenta su reis iz BiH dr. Mustafa Cerić, muftija Slovenije dr. Nedžad Grabus, muftija Hrvatske mr. Ševko Omerbašić i muftija Sandžaka Muamar Zukorlić. Drugi potpisnici su iz Saudijske Arabije, Turske, Jemena, SAD-a, Egipta, Indije, Indonezije, Iraka, Irana, Rusije, Pakistana, Ujedinjenog Kraljevstva i dr.

Papa Benedikt je za vrijeme svojega nastupa u Regensburgu već imao planiran pastirski pohod Turskoj za konac studenog 2006. Tih se dana u profanom tisku puno raspravljalo hoće li vlada Turske otkazati gostoprimstvo zbog toga. Nije otkazala, očito u želji da Papin posjet pridonese popularizaciji zahtjeva Turske za primanje u Europsku Uniju. Na tom pohodu, 28. studenog, Papa je u prostorijama Apostolske nuncijature u Ankari primio diplomatski zbor. Govorio je francuski te ohrabrio diplomate da postanu arhitekti razumijevanja među narodima, međunarodne

sigurnosti i mira među narodima. Tursku je nazvao “raskrslom kulturom i religijom” te izrazio svoje uvjerenje da je aktivna prisutnost religija izvor napretka i obogaćivanja za sve: “Priznavanje pozitivne uloge religija u tkivu društva može i treba nas poticati da dublje istražujemo njihovo poznavanje čovjeka i poštujemo njegovo dostojanstvo, stavljajući čovjeka u središte političke, ekonomske, kulturne i socijalne aktivnosti. Naš svijet treba uvidjeti da su svi narodi povezani jedni s drugima dubokom solidarnošću te da različite narode trebamo poticati neka svoje povijesne i kulturne razlike ne ističu radi konfrontiranja, nego radi njegovanja međusobnog poštovanja.”¹¹ Zaključio je da Katolička crkva nastoji surađivati s vjernicima i čelnicima svih naroda, a posebno s muslimanima, kako bismo zajedno čuvali i promovirali mir, slobodu, socijalnu pravdu i moralne vrijednosti.

“U PITANJU JE NAŠA ZAJEDNIČKA BUDUĆNOST”

Što Otvoreno pismo 138 muslimanskih poglavara i teologa sadrži? Već smo spomenuli da su mu potpisnici dali naslov prema citatu iz Sure 3,64: “Riječ i nama i vama zajednička.”¹² Spomenuli smo da su “narod Knjige” židovi i kršćani kao primatelji ranije objave.¹³ Bez obzira na polemiku protiv kršćana u ovom ajetu zato što “pripisuju” božanstvo Isusu, potpisnici Otvorenog pisma i drugi muslimanski teolozi vide u njemu temelj zajedničkih vrijednosti u tri monoteističke religije. U uvodnom sažetku naši autori u izrazu “da nikoga Njemu ravnim ne smatramo” vide zajedničku vjeru u Božje jedinstvo, a u riječima “da se nikome osim Allahu ne klanjamo” izraz spremnosti na podlaganje Bogu. Ovdje također vide izvor ljubavi prema Bogu i bližnjemu kao najvećoj zapovijedi, jer su

¹¹ Služim se službenim vatikanskim prijevodom Papina francuskog govora na engleski, koji sam pribavio s elektroničke adrese Sv. Stolice.

¹² Autori se služe engleskim prijevodom Kur’ana u cijelom dokumentu, koji su naslovlili *A Common Word Between Us and You*.

¹³ M. Asad: *Op. cit.*, str. 74, ovako prevodi 3,64: “Reci: ‘O sljedbenici ranijih Objava, okupimo se oko jednog načela koje je i nama i vama zajedničko: Mi ćemo slušati samo Boga, i nećemo prihvaćati ljudska bića kao naše gospodare pored Boga.’” U komentaru kaže: “U svojim širim implikacijama, gornji poziv je upućen ne samo kršćanima, koji Isusu pripisuju božanstvenost, a izvjesne vidove božanstvenosti i svojim svecima, nego isto tako i Židovima, koji pripisuju kvazibožanski autoritet Ezri i čak nekim svojim velikim talmudskim učenjacima (v. 9,30-31).”

“pravda i sloboda religije presudni dio ljubavi prema bližnjemu”. Potpisnici su dokument podijelili u tri dijela:

(I) Ljubav prema Bogu u Kur'anu i u Bibliji kako je shvaćaju muslimani;

(II) Ljubav prema bližnjemu u islamu i u Bibliji;

(III) “Dođite na zajedničku riječ našu i vašu”, gdje su muslimani i kršćani potaknuti na suradnju u izgrađivanju pravednog mira, jer je u pitanju zajednička budućnost.

Značajna je prva rečenica: “U ime Boga Samilosnog, Milostivog, prigodom blagdana *Eid al-Fitr al/Mubarak* hidžretske godine 1428. ili 13. listopada 2007. po kršćanskoj eri i jednu godinu nakon Otvorenog pisma 38 muslimanskih znanstvenika njegovoj visosti Papi Benediktu XVI.” Ovime najavljuju povezanost novoga pisma s onim iz 2006., gdje je otvoren dijalog s kršćanima i najavljeno da bi se on mogao temeljiti na ljubavi prema Bogu i bližnjemu. Prvi kršćanski komentari ističu da je kvalitetna novost što autori ljubav prema Bogu i bližnjemu ističu kao temelj islama.¹⁴ Prvome dijelu dokumenta prethodi kuranski citat koji mi sudionici međureligijskih susreta često čujemo od sugovornika muslimana: “Na putu Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima na najljepši način raspravljaj! Gospodar tvoj zna one koji su zalutali s puta Njegova, i On zna one koji su na pravom putu” (16,125). Slično Kur'an u 29,46 traži od muslimana da sa “sljedbenicima Knjige raspravljaju na najljepši način”. Prema uvjerenju muslimana to je dosljedna primjena kategoričke odredbe da nema prisile u vjeri (2,256).

Osim na brojnim ajetima u Kur'anu koji pozivaju na podložnost Bogu, prema muslimanskoj tradiciji zapovijed o ljubavi prema Bogu temelji se na Prorokovu hadisu: “Nema boga do Allaha. On je jedini, nema nikoga pridruženoga, On je vrhovni, Njemu pripada hvala i On ima moć nad svime.” Zato je vjerna ljubav prema Bogu u islamu osobno prihvaćanje njegove vrhovne vlasti, zahvalnost stvorenja prema stvoritelju za iskazana dobročinstva i ponizno pouzdanje u njega. Potpisnici tumače da ih *Fatiha* (prvo poglavlje Kur'ana), koju mole 17 puta dnevno u svojim obrednim molitvama, podsjeća da “hvale Boga i zahvaljuju mu zbog njegovih atributa neizmjerne dobrote i trajne samilosti, ne samo zbog njegove dobrote i milosrđa prema nama u ovome životu nego u konačnici radi Sudnjeg dana

---

¹⁴ Usp. Izjavu Centra za vjeru i kulturu na Teološkom fakultetu Sveučilišta Yale u SAD-u od 12. listopada 2007., njemački prijevod u FR. Eissler, *Op. cit.*, str. 46-50.

kada će to biti najvažnije i kada se nadamo da će nam naši grijesi biti oprosteni” (str. 5). Stoga je ljubav prema Bogu zdravi i religiozni strah pred Bogom kao pravednim i vrhovnim sucem. Ovdje potpisnici citiraju Kur’an 2,194-195; 2,196; 9,36.38-39 i 64,16. U bilješci 9 navode Prorokov hadis o ispravnom strahu pred Bogom kao početku vjerničke mudrosti i ukazuju na istu izreku u Bibliji Židova i kršćana (Izr 1,7; 9,10). Navode 3,31: “Reci (Muhamede čovječanstvu): Ako Allaha volite, mene slijedite, i vas će Allah voljeti i grijehе vam oprostiti! – Allah prašta i samilostan je.” Zaključuju da je tako “ljubav prema Bogu u islamu sastavni dio potpune i totalne odanosti Bogu; ona nije prolazni i nestalni osjećaj. Poziv na potpunu odanost i privrženost Bogu srcem i dušom nije čisti osjećaj ili raspoloženje nego obveza koja traži sveobuhvatnu, stalnu i aktivnu ljubav prema Bogu” (str. 5-6).

Pokazujući da poznaju biblijski korijen zapovijedi o ljubavi, autori navode povijesno Vjerovanje Židova iz Ponovljenog zakona 6,4-8 (*Šema Israel*).¹⁵ Budući da je Gospodin Bog jedan i jedincati, vjernici ga trebaju ljubiti “svim svojim srcem, svom svojom dušom i svom svojom snagom”. Tom kratkom Vjerovanju trebali su židovski domaćini naučiti svoju djecu, podsjećajući svaku novu generaciju da je Bog Mojsijev naraštaj izveo iz egipatskog ropstva, s njime sklopio savez na Sinaju i uveo ga u zemlju slobode. S vremenom je *Šema Israel* postao glavna ispovijest vjere kod Židova. Kao u starozavjetnim vazalnim ugovorima, glagol ‘*ahab* – ljubiti sadrži političku konotaciju savezničke vjernosti i tako uključuje obvezu držanja svih Božjih zapovijedi.¹⁶ U vrijeme Isusova djelovanja, otprilike od siječnja godine 28. do travnja godine 30., židovski teolozi živo su raspravljali koja je od 613 zapovijedi u Tori najveća. Zapitan koja bi zapovijed bila najveća, Isus je naveo starozavjetnu verziju o ljubavi prema Bogu i bližnjemu (Pnz 6,4-5; Lev 19,18) i izjednačio ljubav prema bližnjemu s ljubavlju prema Bogu. Potpisnici navode Matejevu i Markovu verziju Isusova odgovora (Mt 22,34-40; Mk 12,28-31). S pravom zaključuju: “Ono što sve ove verzije imaju zajedničko – unatoč razlikama u jeziku između Staroga zavjeta na hebrejskom, izvornih Isusovih riječi na aramejskom i sačuvanog Novoga zavjeta na grčkom – jest zapovijed o potpunoj ljubavi prema

¹⁵ Potpisnici na hebrejskom navode samo *Šema* (bez izravnog oslovljavanja naroda *Israel*) vjerojatno zbog političke napetosti između države Izrael i Palestinaca.

¹⁶ Usp. *Jeruzalemska Biblija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., str. 192. J. Blankinsopp: “Deuteronomy”, *The New Jerome Biblical Commentary*, Geoffrey Chapman, London, 1992., str. 99.

Bogu srcem i dušom i potpunom podložnosti njemu. To je za ljudska bića prva i najveća zapovijed” (str. 9).

Na početku drugog dijela Pisma potpisnici navode Prorokov hadis: “Nitko od vas neće istinski vjerovati dok ne bude želio svome bratu ono što želi samome sebi”.¹⁷ To je zlatno pravilo o univerzalnoj etici koje postoji u židovskoj Bibliji, kršćanskom Novom zavjetu, djelima grčkih i rimskih filozofa, židovskim djelima izvan Biblije i u većini velikih religija.¹⁸ Autori navode dvije inačice ovog hadisa, od kojih u prvoj stoji “svoga brata”, u drugoj “svoga bližnjega” (str. 9). Potpisnici tumače: “Ljubav prema bližnjemu je bitni i sastavni dio vjere u Boga i ljubavi prema Bogu, jer u islamu bez ljubavi prema bližnjemu nema prave vjere u Boga niti ispravnosti (*righteousness* – str. 9). Empatija i simpatija prema bližnjemu treba biti praćena velikodušnošću i požrtvovnošću.” Ovdje navode kuransku izreku 2,177 gdje je istaknuto da su „iskreni vjernici oni koji vjeruju u Allaha... i od imetka, iako im je drag, daju rođacima, i siročadi i siromasima, i putnicima-namjernicima”.¹⁹ Zatim navode 3,92, gdje Kur’an ističe: “Nećete postići dobročinstvo sve dok ne budete dijelili ono što vam je drago. A što god podijelite, Allah zbilja za to zna!” (prijevod E. Karića).²⁰

Prikazujući Isusovo učenje da o ljubavi prema bližnjemu “visi sav Zakon i Proroci” (Mt 22,38-44), potpisnici s pravom opažaju da je Isus citirao starozavjetnu Knjigu levitskog zakona 19,17-18 te tumače: “Tako druga zapovijed, poput prve, traži velikodušnost i požrtvovnost” (str. 10).

---

¹⁷ Prijevod A. Silajdzica: *40 hadisa s tumačenjem*, Muftijstvo Zenica, 1993., str. 125. Autori Pisma ovdje imaju engleski prijevod: “None of you has faith until you love for your brother what you love for yourself”. Druga inačica istog hadisa: “None of you has faith until you love for your neighbour what you love for yourself”.

¹⁸ Usp. M. Zovkić: “Zlatno pravilo u kanonskim evanđeljima (Mt 7,12; Lk 6,31)”, M. Vugdelija (prir.): *Govor na gori (Mt 5-7)*, Služba Božja, Split, 2004., str. 291-318.

¹⁹ M. Asad, *Op. cit.*, str. 35, ovako tumači pojam ‘putnika namjernika’: “Izraz *ibnu ‘s-sebil* (dosl. ‘sin puta’) označava bilo koju osobu koja je daleko od svoje kuće, a naročito onu koja, zbog ove okolnosti, nema na raspolaganju dovoljno sredstava za uzdržavanje. U širem smislu ovaj izraz opisuje osobu koja iz bilo kojeg razloga nije u stanju vratiti se kući privremeno ili trajno (npr. političko progonstvo ili izbjeglištvo).”

²⁰ M. Asad, *Op. cit.*, str. 78, ovako komentira 3,92: “Nakon što je rekao onima koji poriču Istinu da im čak ni njihovo dobrotvorno ulaganje i trošenje imovine za vrijeme života neće biti od koristi na Sudnjem danu, Kur’an podsjeća vjernike da se, s druge strane, njihova vjera može smatrati potpunom samo ako ih čini svjesnima materijalnih potreba njihovih bližnjih.”

Meni se čini najprivlačnijim treći dio Otvorenog pisma, naslovljen: "Come to a Common Word between Us and You – Dođite na zajedničku riječ među vama i nama" (str. 11-14). Ovdje su potpisnici uvjereni da "jednota Boga, ljubav prema njemu i ljubav prema bližnjemu čine zajedničku podlogu na kojoj se temelje islam, kršćanstvo (i židovstvo)" (str. 11). Ovu temeljnu nauku Mojsija i Isusa potvrdio je Muhamed, koji se osjećao obvezatnim prenijeti ono što mu je bilo objavljeno. On je bio "samo opominjatelj" (K. 41,43; 46,9). Ovdje potpisnici ponovo navode K. 3,64, tumačeći da "klanjajte se samo Bogu" znači potpunu odanost Bogu kao prvu i najveću zapovijed. U zabrani prisile na vjeru (2,265) oni gledaju zapovijed o ljubavi prema bližnjemu "kojoj su pravda i sloboda religije kritični dio" (str. 12). Ovdje također navode Markovu verziju Isusova odgovora o najvećoj zapovijedi, u kojoj je doslovno citiran starozavjetni tekst o Božjoj jednoti, zatim odredba da vjernici Boga trebaju ljubiti svim srcem, dušom, pameću i snagom te zapovijed o ljubavi prema bližnjemu predložena kao druga (Mk 12,29-31). U Markovoj verziji zapovijed ljubavi prema Bogu teče iz njegove jednote i jedincatosti.²¹ Potpisnici ispravno tumače da su četiri imenice (srce, duša, um i snaga) način naglašavanja da cijela ljudska osoba treba ljubiti Boga svime što jest i što posjeduje ("with all resources"). U Markovoj verziji nema izjednačivanja dviju zapovijedi niti povezivanja (kao u Mt 22,34-40 i Lk 10,25-28). Dvije zapovijedi povezane su riječju "ljubav" i znanstvenici smatraju da ih je Isus prvi postavio jednu uz drugu.²² Muslimanski partneri vole Markovu verziju o najvećoj zapovijedi zato što inzistira na jedinstvu Boga, te obvezu moralnog ponašanja izvodi iz vjere u Boga.

U duhu međusobnog povjerenja i suradnje potpisnici ističu: "Kao muslimani poručujemo kršćanima da nismo protiv njih te da islam nije protiv njih – sve dok oni ne povedu rat protiv muslimana, ne tlače ih i ne izgone iz njihovih domova" (str. 12, u skladu s onim što stoji u Suri 60,8 i 3,113-115). Navodeći Isusovu izreku "Tko nije protiv nas, za nas je" (Mk 9,40; Lk 9,50),²³ kažu: "Stoga pozivamo

²¹ Adonai Eloheru Adonai ehad u Pnz 6,4 može se prevesti: "Gospodin Bog naš je jedan Gospodin", ali i "... jedincati Gospodin, jedini Gospodin". Usp. *The Catholic Study Bible, 207.- Jewish Study Bible*, Oxford University Press, 2004., str. 379.

²² Usp. D. J. Harrington, *Evangelje po Marku*, Komentar evanđelja i Djela apostolskih, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1997., str. 108-109.

²³ Navode također neekumensku izreku iz Mt 12,30 "Tko nije sa mnom, protiv mene je, i tko ne sabire sa mnom, rasipa", koja je u napetosti s blagim gledanjem Marka i Luke. Navode i ublažavajući komentar blaženoga Teofilakta (1055-1108), pravoslavnog nadbiskupa Ohrida i Bugarske (1090.-1108.) koji

kršćane da ne smatraju kako su muslimani protiv njih, nego su za njih, u skladu s riječima Isusa Krista ovdje navedenim. Konačno, kao Muslimani i u pokornosti Svetom Kur'anu molimo kršćane da nam se pridruže u bitnim obvezama naših dviju religija... Neka ova zajednička podloga bude ono na čemu visi cijeli Zakon i Proroci" (str. 13). Razlog za novo razdoblje dijaloga jest što muslimani i kršćani zajedno čine 55 posto stanovništva svijeta, "a to čini odnos između ovih dviju religijskih zajednica najvažnijim faktorom o pridonosenju smislenom miru u svijetu. "Budući da su muslimani i kršćani isprepleteni posvuda kao nikada dosada, nijedna strana ne može jednostrano pobijediti u konfliktu među više od polovice svjetskog stanovništva. Stoga je u pitanju naša zajednička budućnost. U pitanju je možda samo preživljavanje svijeta" (str. 14). Ta misao odražava uvjerenje monoteističkih pojedinaca i skupina u suvremenom svijetu da možemo i trebamo *zajedno* pridonositi izgrađivanju pravednoga i stabilnog mira. Ovisimo jedni o drugima i nitko od nas ne može uživati svoj mir i prosperitet bez utjecaja oskudice ili nepravda koje podnose bližnji. U zaključnom odlomku potpisnici odbacuju nasilje kao sredstvo za izgradnju pravednog mira. Navode Suru 16.90, gdje Bog zapovijeda pravdu, dobra djela i velikodušnost prema ljudskoj subraći i susestrama.²⁴

POZITIVNE REAKCIJE PROTESTANATA, PRAVOSLAVACA I ANGLIKANACA

Već 12. listopada 2007. dr. Miroslav Volf (pentekostalac rodnom iz Osijeka), utemeljitelj i direktor Yale Center for Faith and Culture na Yale Divinity School, SAD, izdao je s troje svojih suradnika *Yale Statement*, gdje pozdravljaju dokument naglašavajući kako je u njemu novo što potpisnici ljubav prema Bogu i bližnjemu gledaju kao temelj islama. Podsjećaju da prema kršćanstvu dužnost ljubavi prema ljudima teče iz vjere da Bog ljubi sve ljude (1 Iv 4,19). Raduju

---

ovo, u duhu alegorijske egzegeze grčkih otaca, tumači kao da se odnosi na đavle. Postoje i druga tumačenja: "Optužba o rasipanju ne uklapa se u ovu situaciju. Isus je pastir Božjega naroda (2,6), poslan je izgubljenim ovcama doma Izraelova (15,24); farizeji koji mu se suprotstavljaju krivi su što rastjeruju stado" – *Catholic Study Bible - The New American Bible*, Donald Senior and John Collins editors, Oxford University Press, New York, 2006., str. 1237.

²⁴ Kur'an doslovno upotrebljava izraz "davanje (svojoj) rodbini". M. Asad, *Op. cit.*, str. 401, ovako u bilješci tumači: "Doslovno 'davanje (svom) rodu (*du 'l-qurbā*)'. Posljednji izraz obično označava 'rodake', bilo krvne, bilo tazbinu; ali budući da se on ovdje javlja u kontekstu sveobuhvatnog etičkog poticanja, on, očigledno, aludira na čovjekov 'rod' u najširem smislu, naime na njegove 'bližnje'."

se što potpisnici povezuju pravdu i slobodu s ljubavlju prema bližnjemu i nadaju se da će ovaj dokument pridonijeti novom oblikovanju odnosa između muslimana i kršćana te država u kojima oni žive.²⁵ Isti Teološki fakultet Sveučilišta Yale organizirao je od 28. do 31. srpnja 2008. međunarodnu konferenciju na temu "Ljubav prema Bogu i bližnjemu na riječi i djelu. Implikacije za kršćane i muslimane" u povodu Pisma na kojoj je sudjelovalo 500 znanstvenika. U zaključnoj Izjavi od 31. srpnja 2008. raduju se što Pismo ne pokušava svesti ove dvije religije na umjetno jedinstvo koje bi se temeljilo na ljubavi prema Bogu i bližnjemu ali se zalažu za to da religije iscjeljuju umjesto da ranjavaju te da ljudske duše hrane umjesto da truju ljudske odnose. Za to je nužan nastavak dijaloga.²⁶

Barnabas Fund, protestantska organizacija koja se brine za progonjene kršćane u islamskim zemljama izdala je 13. listopada 2007. "Odgovor na otvoreno pismo muslimanskih vjerskih poglavara kršćanskim vjerskim poglavarima od 13. 10. 2007." U njemu konstatira da 138 potpisnika živi u 43 države, ali dokument čita "između redaka" zato što "ne daje nikakav osjećaj žaljenja ili kajanja pred nepravdama koje su muslimani nanijeli kršćanima u povijesti ili im u mnogim muslimanskim zemljama danas nanose. Ne priznaje se da bi na mnogim mjestima stvari mogle stajati drugačije, da tu muslimani tlače kršćane i izgone ih iz njihovih boravišta (npr. u Iraku, Sudanu, Nigeriji, Indoneziji i Pakistanu). Ne spominje se da kršćanske zajednice u muslimanskim zemljama trpe progon i diskriminaciju. Ne dopušta se da su "djela muslimana mogla imati neki udio na otuđenju između muslimana i kršćana".²⁷ Među potpisnicima Pisma autori ove Izjave označili su neke poimence kao pripadnike Vehabijske struje i Muslimanske braće te istaknuli da Pismo nastupa sa stajališta kao da sve zapadne zemlje u svojoj politici polaze od kršćanskih stajališta. Oni smatraju da je Pismo pisano kamufliranim načinom izražavanja te da će ponajprije poslužiti širenju islama (*da'wa*).

Libanonski isusovac Khalil Samir u svom osvrtu od 17. listopada 2007. usporedio je arapski prijevod i engleski izvornik Pisma. Ističe da dokument predstavlja pokušaj konsenzusa unutar islama te da pokretači relativno dobro poznaju povijest kršćanstva. Ustanovljuje

²⁵ Njemački prijevod Izjave donosi Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 46-50.

²⁶ Njemački prijevod Izjave donosi Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 130-131.

²⁷ Njemački prijevod engleskog izvornika donosi Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 50-60, navedeni tekst, str. 51-52.

da u arapskom tekstu umjesto izraza "ljubav prema Bogu u *Bibliji*" stoji "...u *Evandjelju*". Također da je engleski izraz "love of neighbor" na arapski preveden s *hubb al-dschar*, koji označuje ljubav prema geografski blizima, dok arapski kršćani upotrebljavaju izraz *qarin*, koji označuje bližnjega u smislu brata. Ističe da je osnovni pojam u islamu pokornost Bogu, ali da je "ljubav prema Bogu" sufijski pojam kojim sastavljači iskazuju želju da se prilagode *kršćanskom* načinu izražavanja.²⁸ Daljnji znak prilagodbe je izraz *Isa al-Masih* (Isus Mesija) koji nije iz Kur'ana, jer tamo stoji *Al Masih 'Isa Ibn Maryam* (Mesija Isus sin Marijin), dok arapski kršćani govore *Yasu' al Masih* (Isus Mesija). "U konačnici je sadržaj zaista lijep, jer odsada možemo govoriti da kršćanstvo, židovstvo i islam za srž svoje vjere drže ljubav prema Bogu i bližnjemu. To je prava novost, koja u islamskom svijetu još nikada nije bila tako izražena."²⁹ Divi se što sastavljači pri pojašnjavanju pojma srca u Bibliji i Kur'anu citiraju također Pavla u pozitivnom svjetlu (1 Kor 13,12), jer muslimanski teolozi uglavnom Pavla smatraju kvariteljem objave, te je i u Libanonu godine 2000. objavljena polemična knjiga *Razobličjenje Pavla*. S kardinalom Tauranom ističe da je tekst zanimljiv zato što otvara nove putove i metode traženja sveopćeg mira. Raduje se što sastavljači navode Suru 5,48 koja uči da je Bog htio pluralnost religija, te nas zove na natjecanje u dobrim djelima, i nada se da će dokument s vremenom kod muslimana i kršćana pogodovati otvaranju i većoj konvergenciji.

Njemački islamolog Christian Troll u svojem osvrtu od 18. listopada 2007.³⁰ žali što među potpisnicima nema egipatskog muftije i televizijskog propovjednika Yusufa al-Qaradawija i šeika Sveučilišta al-Azhar iz Kaira Muhammada Sayyida Tantawija, ali dokument smatra iskrenim pozivom na dijalog. "Dok topli ton ohrabruje, poželjno bi bilo da taj ton ide zajedno s držanjem autorâ koje uzima ozbiljno točke u kojima se kršćani i muslimani razlikuju. Inače bi se pismo moglo razumjeti kao poticaj da te razlike diplomatski zaobilazimo. Takvim postupkom dijalog bi pretrpio štetu"³¹

---

²⁸ Izvornik na engleskom; njemački prijevod objavljen u Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 61-67.

²⁹ Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 64.

³⁰ Objavljen u *Herder Korrespondenz* 62 (2008), 8, 403-408. Sada dostupan u Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 68-75.

³¹ Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 73.

U organizaciji Zajednice sv. Egidija iz Rima u Napulju je od 21. do 23. listopada 2007. priređen međureligijski susret s temom "Za svijet bez nasilja – religije i kulture u dijalogu". Muslimanski znanstvenici prisutni na tom susretu objavili su na kraju Priopćenje u kojem kažu da Pismo 138 muslimanskih učenjaka predstavlja sve pravce i glavne struje islama (*main-stream islam*) te očekuju odgovor pape Benedikta XVI. na tu novu inicijativu. Pozdravljaju prvi oprezni, ali pozitivni odgovor kardinala J. L. Taurana kao novog predsjednika Papinskog vijeća za međureligijski dijalog, koji je pariški dnevnik *La Croix* u izdanju od 19. listopada brzo okrenuo u negativno. Prema njihovu mišljenju, dijalog se ne sastoji u nametanju vlastitih vizija partnerima niti u traženju onoga što drugi može ili ne može učiniti. "Dijalog počinje otvorenim rukama i otvorenim srcem. Predlaže program ali ga ne određuje jednostrano. Radi se o *slušanju* druge strane kad ona slobodno govori o sebi kao i o iznošenju vlastitog načina razmišljanja. Svrha dijaloga je u traženju onoga u čemu se slažemo da se u tome susretnemo i tako svijet činimo boljim, mirnijim, harmoničnijim i punijim ljubavi. Zato su znanstvenici obiju strana predložili ljubav prema Bogu i bližnjemu kao zajedničku podlogu za dijalog. Nažalost je godišnja čestitka za ramazanski Bajram, koja je uvedena za vrijeme službe Ivana Pavla II. s prijateljskom namjerom, iznova iskorištena za polemiku."³²

Od pravoslavnih vjerskih poglavara među prvima je odgovorio Mor Eustathius Matta Roham, nadbiskup Sirske-pravoslavne crkve u Antiohiji 31. siječnja 2008. On najprije upozorava da se muslimani i kršćani kao dvije religije koje obuhvaćaju više od polovice čovječanstva ne bi smjeli zavaravati kako mir mogu očuvati i izgraditi bez ostalih 45 posto stanovnika svijeta. Nadalje predlaže da podloga za dijalog ne budu samo sveti tekstovi nego "naša ljudska sposobnost služiti se razumom".³³ Upozorava da ljubav Boga prema ljudima spada u bitnu istinu kršćanstva i da ona nema odgovarajućeg pojma u islamu, "jer se taj pojam u kršćanstvu oslanja na nauk o otkupljenju koje je srž kršćanskog vjerovanja". Najpozitivniji dio Pisma je što kršćanima i muslimanima otvara istraživanje ljubavi prema Bogu i bližnjemu u vlastitoj vjeri, ali kriterij ostaje poštivanje ljudskih prava kršćana u muslimanskim zemljama i muslimana u kršćanskim. Citira izraz iz Pisma da muslimani nisu protiv kršćana osim ako ovi ratuju

³² Njemački tekst objavio Fr. Eissler, *Op.cit.*, str. 44-45.

³³ Njemački prijevod engleskog izvornika objavio Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 76-79.

protiv njih zbog njihove vjere ili ih izgone iz vlastite kuće. Pita se, misle li potpisnici time na križarske ratove te ističe da su to bili ratovi Franaka pod lažnim izgovorom, a kršćani i muslimani Istoka zbog njih su jednako trpjeli. Ako se pak pod tim misli na miješanje zapadnih sila u Irak i Afganistan, ne bi se smjelo zaboraviti da su te sile "pomagale muslimanima u Bosni i Hercegovini protiv vođe Srbije Miloševića te su čak nemilosrdno razarale kršćansku Srbiju, kako bi muslimanima Bosne i Hercegovine poklonile slobodu. To je jednostavni primjer koji pokazuje da zapadne svjetske sile čine ono što služi njihovim interesima. Iste svjetske sile ušle su zajedno s više muslimanskih zemalja u Kuvajt te oslobodile Kuvajt". U nastavku upozorava da su zapadne države sekularne i ne mogu se smatrati kršćanskima, makar u njima veći dio stanovnika i bio kršćanski. Zaključna primjedba: "Velik broj kršćana u muslimanskim zemljama podnosi različita tlačenja zbog svojih religioznih uvjerenja. Ako vjerski poglavari muslimana zaista žele mir u svijetu, zašto muslimanske zemlje ne dadnu kršćanima ista ljudska prava koja uživaju muslimani na Zapadu?"

Ruski patrijarh Aleksej naslovio je svoj odgovor od 14. travnja 2008.: "Podsjećati ljude na Boga – kršćani i muslimani kao inicijatori međureligijskog dijaloga".³⁴ Na početku ističe da je muslimanima i kršćanima *zajedničko* to što čovječanstvo podsjećaju na postojanje Boga te na duhovnu dimenziju čovjeka i svijeta: „Svjedočimo povezanost svijeta i pravde, morala i zakona, istine i ljubavi.” Predlaže da radi plodnosti dijaloga na dug rok pojedinu tvrdnju islama ili kršćanstva gledamo u kontekstu cjeline te navodi 1 Iv 4,16, gdje je Bog prikazan kao sama ljubav, u smislu da ljubi ljude. Ljubav pretpostavlja postojanje drugoga, Trojstvo je uosobljena ljubav, a utjelovljenje očituje ljubav Božju prema ljudima. Ljubav omogućuje slobodno činjenje dobrih djela, a temelj vjerničke suradnje trebala bi biti spremnost da učimo jedni o drugima, kako bismo bolje odgovarali izazovima modernog sekularizma te ostali vjerni sebi u promjenljivom svijetu. S ponosom je istaknuo da u Rusiji nema konflikta između muslimana i kršćana već tisuću godina, te da u toj višenacionalnoj i viševjerskoj državi postoji već deset godina Međureligijsko vijeće u kojemu su predstavnici muslimana ravnopravni članovi. Postavlja pitanje gradnje novih crkava "u nizu muslimanskih država". Predlaže inicijative: "Interakcija između kršćana i muslimana na praktičnoj razini mogla bi ići u pravcu obrane religije u društvenom životu, borbe protiv

---

³⁴ Njemački prijevod teksta objavio Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 99-103.

difamiranja religije, suprotstavljanja netoleranciji i ksenofobiji, obrane svetih mjesta, čuvanja mjesta religioznog štovanja i podupiranja zajedničkih inicijativa za mir. Uvjeren sam da kršćani i muslimani danas prvenstveno trebaju nastupati kao pokretači međureligijskog dijaloga na regionalnoj i internacionalnoj razini. Stoga držim da ima smisla u okviru međunarodnih organizacija stvarati instrumente koji mogu podupirati u većoj mjeri duhovno-kulturne tradicije različitih naroda”.

Poglavar Anglikanske crkve, canterburyjski nadbiskup dr. Rowan Williams, organizirao je u Londonu 1. i 2. lipnja 2008. konzultaciju zastupnika Crkava iz cijeloga svijeta o sadašnjem stanju dijaloga između kršćana i muslimana te o mogućem odgovoru kršćana na Otvoreno pismo 138 muslimanskih čelnika. Refleksije s toga skupa oblikovao je 14. srpnja 2008. u otvoreno pismo potpisnicima, koje je naslovio aludirajući na naslov njihova otvorenog pisma: “Zajednička riječ za zajedničko dobro”.³⁵ U uvodu se poziva na potporu sudionika kršćanske konzultacije, pozdravlja njihovo pismo za koje kaže da je došlo zaista u pravi čas, jer raste svijest da je mir u cijelom svijetu usko povezan sa sposobnošću pripadnika različitih religija da žive u miru, pravdi, međusobnom poštovanju i ljubavi. Izražava nadu da će prihvaćanjem njihove transcendentne perspektive vjernici pronaći sredstva za radikalno, preobražavajuće i nenasilno rješavanje dubokih potreba današnjeg svijeta i čovječanstva. Uvjeren je da kršćani i muslimani mogu dijalogizirati i surađivati bez odustajanja od vlastitih uvjerenja. Pismo shvaća kao poziv na međusobno razumijevanje i traženje novih spoznaja. Predlaže pet tematskih područja razmišljanja: potpuno pouzdanje u Boga, zauzimanje za dobro svih ljudi i svih dijelova prirode; govoriti o onome što nam je središnje i mjerodavno; otvarati se jedni drugima u Božjoj nazočnosti; uvažavajući razlike, biti svjesni što Bog traži od svih nas, svojih stvorenja. U bilješci upućuje na pozitivni komentar Pisma od strane djelatnika Papinskog instituta za studij islama i arabistike (PISAI) u Rimu od 25. listopada 2005.

Tumači Trojstvo kao kršćansko razumijevanje Boga koji je ljubav prema unutra te citira 1 Iv 4,8: “Tko ne ljubi, ne upozna Boga, jer Bog je ljubav.” Vidi sličnost sa Surom 5,54. Citira pismo kardinala Bertonea od 19. studenog 2007. jordanskom princu Ghazi bin Muhammad bin Talanu, u kojem je istaknuto da sugovornici u dijalogu ne trebaju ignorirati međusobne razlike,

³⁵ Njemački prijevod objavio Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 107-129.

ali trebaju promatrati ono što im je zajedničko: vjera u jednoga Boga koji je brižljivi stvoritelj i sveopći sudac te će na kraju svima suditi; svi smo pozvani podložiti mu se i vršiti njegovu svetu volju. Tumači da kršćani razumijevaju dužnost ljubavi prema Bogu i bližnjemu kao odgovor na ljubav Božju prema svima ljudima i u tom kontekstu navodi Psalme 145 i 148, u kojima vjernici hvale Boga zato što hrani svoja stvorenja i unosi red u prirodu. Ljubav prema bližnjemu u kršćanstvu osvjetljuje parabolom o milosrdnom Samarijancu gdje Isus poziva da budemo bližnji svima koji su u potrebi, a mi im možemo pomoći. U bilješci navodi cjeloviti tekst Lk 10,25-36. Navodi Rim 13,10 i Heb 13,1-2 te napominje da 25 posto muslimana svijeta živi u državama gdje su manjina. Pita se kako vjernički razmišljaju oni koji u ime vjere čine nasilje i žali što su tokom povijesti kulturni i nacionalni identiteti bili brkani s religioznima te konstatira: "Nema nijedne religije čija bi povijest bila izuzeta od te napasti i tih promašaja. U dijalogu nam je potrebna vizija pomoću koje ćemo razbiti sadašnje krugove nasilja te svijetu pokazivati da vjera i samo vjera zaista može obezvivati na mir, što bi definitivno moglo odstraniti zavodljivi, ali smrtonosni ciklus osvete u kojem uvijek iznova imitiramo nasilje drugoga."³⁶ Smatra da će glas vjernika u društvu biti jači ako bude zajednički. Za prakticiranje dijaloga koji neće biti sinkretizam ni prozelitizam citira dokument *Dijalog i navještanje* koji je 1991. priredilo Papinsko vijeće za međureligijski dijalog³⁷ Za prioritete predlaže: bolje međusobno upoznavanje, dugoročno stvaranje ozračja povjerenja i poštovanja, omogućavanje procesa otvorenosti i prijateljstva. "Smatramo da *Zajednička riječ između nas i vas* otvara put da te korake poduzimamo u novom duhu... Stoga odgovaramo sa 'da, amen' na vaš poziv da dublje uđemo u dijalog i suradnju kao dio našeg vjerničkog odgovora na objavu Božjeg nauma za ljudski rod."

KATOLIČKO-MUSLIMANSKI FORUM KAO POZITIVNI ODGOVOR NA PISMO

Službeni kontakti s muslimanima Papinskoga vijeća za međureligijski dijalog počeli su prvim seminarom u Tripoliju, od 1.

---

³⁶ Fr. Eissler, *Op. cit.*, str. 123. U bilješci 33 spominje teoriju *de bello justo* te ističe da više muslimana dnevno ubijaju drugi muslimani nego eventualno kršćani i drugi te dodaje da je holokaust zločin i sramota kršćana.

³⁷ Fr. Arinze - J. Tomko, *Dijalog i navještanje. Razmišljanja i upute o međuvjerskom dijalogu i o navještanju evandjelja Isusa Krista*, s talijanskog preveo don Tomo Vukšić, Misijska centrala, Sarajevo, 1992.

do 6. veljače 1976., na kojem je muslimane Jugoslavije predstavljao dr. Ahmed Smajlović.³⁸ Zato je bilo samo pitanje vremena kada će Sveta Stolica odgovoriti na inicijativu potpisnika Pisma. Njemački islamolog Christian Troll prikazuje prvu konferenciju katoličkih i muslimanskih delegata u Rimu od 4. do 6. studenog 2008. koja je održana kao odgovor na Pismo te na početku ističe: "Indirektno se Pismo obraća ne samo kršćanima nego i – možda prvenstveno – mladim muslimanima u cijelom svijetu koji traže religijski uvjerljiv i duhovno hranjiv islam te se više ne prepoznaju u islamu koji je usmjeren čisto politički i ideološki. Bit će zamamna zadaća istražiti da li su i u kojem stupnju Pismo 138 te inicijative za dijalog koje su postavili sastavljači otvorile opću raspravu u većinski muslimanskim društvima i među muslimanima."³⁹ U pripravama za ovaj forum kršćani su postavljali pitanje je li odvojenost države i religije sastavni dio ljubavi prema bližnjemu. Neposredna priprava počela je u ožujku 2008. Katolički partneri tražili su da se na prvome susretu raspravlja o ljudskim pravima kao sastavnom dijelu ljubavi prema Bogu i bližnjemu te pristali da u islamskoj delegaciji mogu biti i četiri obraćenika na islam. Svaka je strana unaprijed dala popis svojih sudionika i dobila pristanak druge strane. Dogovoreno je da na svakoj strani budu po 24 stručnjaka plus po jedan savjetnik koji nije imao pravo interveniranja u raspravi. U muslimansku delegaciju uključili su se i Tarik Ramadan iz Oxforda⁴⁰ te Seyyed Javal Khoei iz Nejefa u Iraku. Glavni referenti s muslimanske strane bili su Seyyed Nasr, profesor islamskih studija na Sveučilištu u Georgetownu, u SAD-u, i Timothy Winter (kao obraćenik uzeo ime Abdal Hakim Murad), predavač islamistike na Teološkom fakultetu u Cambridgeu. Troll žali što u muslimanskoj delegaciji nisu bili dovoljno zastupljeni

³⁸ Radovi s ovog seminara i zaključna Deklaracija objavljeni su u obliku knjige na francuskom i engleskom. Jedanaesti seminar održan je u Rimu od 15. do 17. prosinca 2008. i tema mu je bila *Responsibilities of Religious Leaders, especially in Times of Crisis*. Svaka delegacija imala je po 12 članova. Usp. moj prikaz *Katoličko-muslimanski susret o odgovornosti vjerskih poglavara u vremenu krize*, u: *Katolički tjednik* 2008., br. 52-53, str. 33.

³⁹ Ch. Troll, *Neubeginn im Dialog. Die erste Konferenz des Katholisch-Muslimischen Forums*, u: *Herder Korrespondenz* 62 (2008), 12, str. 605-610, citat str. 605. *Glas Koncila* 2008., br. 46 (od 16. 11. 2008.), str. 5 donio je o tome vijest: "Održan prvi seminar Katoličko-muslimanskog foruma: Članovi jedne obitelji".

⁴⁰ Usp. njegovu knjigu *Evro-američki muslimani i budućnost islama*, Udruženje Ilmije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2007., u kojoj predlaže muslimanima Zapada da se integriraju u zemlje gdje žive čuvajući svoj islamski identitet, uklapajući se u socijalne strukture i držeći zakone tih zemalja.

predstavnici uglednih muslimanskih institucija. U vatikanskoj delegaciji glavnu riječ imali su kardinali iz kurije i četiri biskupa iz muslimanskih zemalja u kojima su kršćani manjina. Muslimanski sudionici susreta nisu zastupali svoje vodeće institucije koje imaju odlučujući utjecaj na muslimane svijeta. Troll zaključuje: "Tek će budućnost pokazati, koliko se te i njima slične institucije i osobe njima pridružene identificiraju sa Zaključnim dokumentom katoličko-muslimanskog foruma."⁴¹

Prihvaćena tema planiranog seminara bila je "Love of God, Love of Neighbor: The Dignity of the Human Person and Mutual Respect – Ljubav prema Bogu i ljubav prema bližnjemu: dostojanstvo ljudske osobe i međusobno poštivanje". U Zaključnoj deklaraciji sudionici su pojasnili osnovne pojmove i prihvatili obveze:

- raditi na čuvanju ljudskog života kao najdragocjenijega Božjeg dara;

- podupirati zakonodavstvo koje osigurava jednaka prava i puno građansko pravo, zajednički pridonositi da muškarci i žene budu jednako poštivani u svome dostojanstvu;

- odgajati vlastite zajednice za poštivanje punog prakticiranja vjerske slobode manjina koje žive među njima;

- svjedočiti transcendentnu vrijednost života kroz duhovnost koja je hranjena molitvom, u svijetu koji sve više postaje sekulariziran i materijaliziran;

- priznavati da je pluralnost kultura, civilizacija, jezika i naroda izvor bogatstva i stoga nikada ne smije postati uzrok napetosti i sukoba;

- providati svoje zajednice zdravom naobrazbom i odgojem u ljudskim, građanskim i moralnim vrijednostima;

- katolici i muslimani pozvani su da se odriču svakog tlačenja, agresivnog nasilja i terorizma te provode načelo o pravdi za sve;

- vjernici svih denominacija trebaju surađivati s drugim ljudima dobre volje u olakšavanju patnja gladnih i odstranjivanju uzroka siromaštva;

- mlade treba dobro formirati u njihovim vlastitim religijskim tradicijama i informirati o drugim kulturama i religijama, kako bi mogli aktivno sudjelovati u multikulturnim i multireligijskim društvima.

Odlučeno je da se osnuje stalni Katoličko-muslimanski odbor koji će koordinirati odgovore na konfliktne i druge hitne situacije.

---

⁴¹ Ch. Troll, *Art., cit.*, str. 609.

Također je odlučeno da sljedeći susret Foruma bude za dvije godine u jednoj od zemalja s većinom muslimanskog stanovništva. Za vrijeme audijencije sudionika kod pape Benedikta XVI. profesor Seyyed Nasr pozdravio je Papu te istaknuo: "Ne možemo tvrditi da je nasilje monopol samo jedne religije... Trebamo se povezati u otporu profanirajućim i protureligijskim snagama suvremenog svijeta, a zajednički naponi trebali bi nas zbližiti. Sekularizam nikako ne bi trebao biti povod za stvaranje daljnje distancije." Dr. Mustafa Cerić u svojem je pozdravu Papi naglasio da je ljudsko srce sposobno za rat i mir, mržnju i ljubav, strah i nadu te da se "mi Adamovi sinovi trebamo pokajati za svoje grijehе poput oca Adama ponizno i podlažući se Svemogućem Bogu, kako bi nastala nova razdoblja ljudskog života... Došao sam ovamo da Vam se pridružim u molitvi za istinu, mir, pravdu i pomirenje u našoj zajedničkoj zemlji Europi. Nećemo zaboraviti Vašeg predšasnika Ivana Pavla II. koji je više puta govorio: 'Niste sami. S vama smo u našim molitvama!'" Papa je u svom obraćanju izravno spomenuo Otvoreno pismo 138 muslimanskih poglavara i znanstvenika te rekao kako je svjestan razlika između islama i kršćanstva, ali kako "možemo i trebamo biti štovatelji jednoga Boga koji nas je stvorio te mu je stalo do svakoga od nas u svakom uglu svijeta. Svojim međusobnim poštovanjem i solidarnošću trebamo pokazivati da sebe smatramo članovima jedne obitelji; obitelji koju Bog ljubi i sabire od stvaranja svijeta i sabirat će do konca ljudske povijesti". Naveo je "zlatno pravilo" u muslimanskoj tradiciji koje omogućuje kršćanima i muslimanima da promiču istinsko poštovanje ljudske osobe i temeljna ljudska prava, iako to naše teologije drugačije opravdavaju. Zaključio je: "Nadvladavajmo odlučno prošle predrasude i popravljajmo često iskrivljene slike o drugome koje i danas mogu stvarati teškoće u našim odnosima; radimo zajedno u odgajanju svih, posebno mladih, za izgrađivanje zajedničke budućnosti."⁴²

U međuvremenu je broj potpisnika Pisma narastao na više od 400, ali svi oni nastupaju u svoje osobno ime i Katoličko-muslimanski forum koji je nastao iz njihove inicijative ostaje dobronamjerna inicijativa koja ne veže vjerske zajednice kao neke vrste odluka vjerskih vlasti. Inicijatori nešto sami čine te predlažu da i drugi tako čine. U međuvremenu je isti The Royal Aal al-

⁴² Govor pape Benedikta XVI. od 6. studenog 2008. može se naći na vatikanskom portalu. Zaključna deklaracija sa seminara i dva druga govora koja su ovdje citirana mogu se naći na portalu: www.acommonword.com. Usp. izvješće: Papa, *Kršćani i muslimani mogu zajedno promicati temeljna ljudska prava*, IKA, 2008, br. 4 (od 12. 11. 2006.), str. 21.

Bayt Institue for Islamic Thought iz Amana u Jordaniji izdao 2008. *Responses to Criticisms of Islam on Freedom of Religion* (Odgovori na kritike islama o slobodi religije), koji su poduprli neki od potpisnika. To je knjižica od 40 stranica koja predstavlja žučnu polemiku protiv kršćanstva danas. Obuhvaća sljedeće dijelove: I. Sloboda vjerovanja; II. Sloboda bogoštovlja; III. Sloboda obraćenja; IV. Sloboda misijskog djelovanja ili prozelitiziranja; Dodatak s citatima iz Staroga i Novoga zavjeta preuzetim iz knjige dr. Sheila Musaji *The American Muslim*, 2008. U drugom dijelu, među ostalim, stoji: "Saudijski vladari slični su onima u Vatikanu. U Vatikanu nema džamije; razlog koji navodi kardinal Tauran je što u Vatikanu nema muslimana. Međutim, u Italiji postoji oko milijun muslimana, od kojih su mnogi radnici: to mora značiti da Vatikan ne zapošljava muslimane. Saudijska Arabija barem zapošljava šest milijuna kršćana" (str. 18). Među najnovije "grijehe" svih kršćana upisano je uskraćivanje ulazne vize Yusufu Islamu i Tariku Ramadanu od strane vlasti SAD-a (str. 19). Među grijehe svih kršćana ubrojani su križarski ratovi u kojima su kršćanski vojnici pobili 4,5 do 5 milijuna muslimana te je "300.000 muslimana etnički očišćeno prije 15 godina u Bosni". Štoviše, sasvim je prihvatljivo prihvaćati napade na sveta islamsko vjerovanje u Europi, ali je neprihvatljivo napadati židovsko vjerovanje (str. 20). Autori tvrde da "kršćani i dalje ubijaju kršćane koji se obrate na islam u različitim dijelovima svijeta, kao u Nigeriji, Egiptu i Jordanu" (str. 25). Osobno znam desetak bivših kršćana koji su slobodno prihvatili islam u Austriji, Njemačkoj, Britaniji, Italiji i Sjedinjenim Državama i nisu se žalili da im je itko ikada prijetio. Poseban znak teološke nepismenosti sastavljača ovog pamfleta je proizvoljno citiranje Biblije, istrgnuto iz konteksta, bez svraćanja pozornosti na književnu vrstu. Tako se neke izreke iz parabola navode kao stvarni nauk Novoga zavjeta o dopuštenosti nasilja nad nevinima. Mi kršćani koji pokušavamo vlastite vjernike odgajati za toleranciju i poštovanje prema muslimanima razumijemo da pojedinac može među muslimanima pisati ovakve pamflete te tiskanje plaćati iz vlastitog džepa, ali kako shvatiti da ih objavljuje znanstvena institucija koja je objavila i *Otvoreno pismo 138 muslimanskih teologa*?

ZAKLJUČAK

To je razlog više za potporu inicijativi nekoliko stotina muslimanskih poglavara i znanstvenika za suradnju muslimana

i kršćana koja će se temeljiti na vjerničkom prihvaćanju ljubavi prema Bogu i bližnjemu. Dosadašnji odgovori kršćanskih znanstvenih institucija i poglavara pokazuju da kršćani različitih denominacija ozbiljno prihvaćaju ovu inicijativu. Ovo je program za suradnju na dug rok i za opće dobro. Muslimani, koji su se svojim potpisom i odazivom na susrete izložili napadima ekstremista u vlastitim redovima, zaslužuju partnerski odgovor kršćana. Jedan od pozitivnih događaja nakon Pisma je i konferencija 45 muslimanskih i kršćanskih eksperata u Mechelenu, u Belgiji, održana od 20. do 23. listopada 2008., koju su organizirali Konferencija europskih crkava (CEC) i Vijeće europskih biskupskih konferencija (CCEE) u europskoj godini interkulturalnoga dijaloga u povodu 60. obljetnice Deklaracije UN-a o ljudskim pravima. Tema im je bila: "Biti građanin Europe i osoba vjere: kršćani i muslimani kao aktivni partneri u europskim društvima". U Zaključnoj izjavi sudionici pozivaju na nekoliko zajedničkih akcija: "Dijalog se treba odvijati među nama kao muslimanima i kršćanima, ali također s drugim velikim religijama i humanističkim tradicijama. Ondje gdje dijalog vodi u akciju, to također može obuhvaćati nevladine organizacije, međureligijska vijeća i druge organizacije na razini zajednica. Iz prošlih konflikata učimo liječiti rane podjele, kako bismo zaista postali ambasadorima pomirenja. Da bismo to činili, potrebno je poznavati jedni druge."⁴³ To trebamo činiti mi građani i vjernici ove zemlje.

OPEN LETTER OF 138 MUSLIM SCHOLARS TO CHRISTIAN LEADERS

Summary

The Open Letter of 138 Muslim leaders and scholars of October 13, 2007 to Pope Benedict XVI and other Christian leaders was preceded by three documents in which the King of Jordan Abdullah II and some Muslim scholars adumbrated the love of God and of neighbor as an efficient basis for Muslim-Christian dialogue: the first issued in 2004, the second in 2005 and the third was the Open Letter of 38 Muslim scholars of September 25, 2006 to Pope Benedict on occasion of his speech at Augsburg. The 138 signatories

⁴³ Navodim engleski izvornik Izjave, koja se može pronaći na portalima CEC-a, CCEE-a i međureligijskih organizacija.

of the Open Letter of October 13, 2007 quote the guidelines of the Holy Qur'an in 3,64 on obedience to God as Creator and ultimate Judge, 2,256 where Muslims are cautioned not to apply coercion in matters of faith and the Prophet's hadith: "None of you has faith until you love for your neighbor what you love for yourself" in presenting the love of God and the love of neighbor as two greatest ethical commandments in Islam. They enlist a series of other Qur'an quotations on the believers' duty to love God and their fellow humans, which includes absolute obedience to God and efficient assistance to poor persons and needy ones of all kinds. In this basic moral code of Muslims they see similarity with Jesus' answer to the question on the greatest commandment and they invite Christians to dialogue in view of supporting full practice of religious freedom in the modern world, respecting human rights and building up a durable international peace. This author presents the answers of Anglican, Protestant, Orthodox and Catholic individuals and institutions. He specially depicts the first Catholic-Muslim seminar which took place in Rome from November 4th to November 6th, 2008 as a direct answer to the Open Letter. At this seminar the Catholic-Muslim Forum was established and the participants committed themselves to continue their dialogue and cooperation. Pope Benedict received them in audience where he listened to the addresses of two Muslim participants and in his address reminded all the participants that Muslims and Christians should hold a dialogue and cooperate relying on the Golden Rule, although they differ in theological justification of this universal ethical norm. In the Open Letter and the answers of Christians published so far, this author sees a new impulse to Christian-Muslim dialogue and cooperation.

Key words: love of God and love of neighbor, Qur'an, Gospel, Muhammad, Jesus, Muslims and Christians, peace in the world, human rights.